

לשכת הנשיא

הנאום באינטרנט:
www.bundespraesident.de

יואכים גאוק
נשיא הרפובליקה הפדראלית של גרמניה
נואם לציון 75 שנה לטבח בבאבי יאר
ביום 29 בספטמבר 2016
בקייב/אוקראינה

לפני שלוש שנים זכתה קטיה פטרובסקיה באחד מפרסי הספרות הגרמניים המכובדים ביותר. פרס אינגבורג באכמן הוענק לסופרת הצעירה שגדלה בקייב וחיה כיום בברלין על הסיפור בו היא מתארת כיצד אם סבתה נורתה ברחוב על ידי חייל מכוחות הכיבוש בדרכה לבאבי יאר - היום לפני 75 שנה.

היא נענתה למודעות שפרסמו רשויות הכיבוש בחוצות קייב: על כל יהודי העיר להתייצב בשעה שמונה בסמוך לבתי הקברות של העיר עם מסמכיהם, כספם ודברי ערך וביגוד חם.

עונש מוות ייגזר על מפרי הוראה זו, כך איימה מפקדת העיר הגרמנית. אך הגברת הקשישה לא חששה - לא לנוכח האזהרה ואף לא לנוכח מקום ההתייצבות - בסמוך לבתי הקברות! היא לא ציפתה לכל רעה מהכובש הגרמני, בכל אופן לא לאיום על חייה.

ייחודיות הפשע אשר לו הייתה עתידה ליפול לקורבן, מן הסתם נעוצה גם בכך שלא ניתן היה להעלות על הדעת את ממדי השטניות של הרוצחים או את מוכנותם לעולל שבר ציוויליזציה כפי שעשו.

בבאבי יאר כפו יחידות זונדרקומנדו, משטרת השדה החשאית ואנשי הוואפן אס אס על קורבנותיהם לפשוט את בגדיהם ולמסור את דברי הערך שלהם, הם דחקו אותם בחבטות עד לשפת הגיא, וירו בהם - גברים, נשים, ילדים וקשישים. 33,771 אנשים נרצחו ביומיים בלבד.

הסבתא רבתא של קטיה פטרובסקיה הנה אחת מהקורבנות עמם אנו מתייחדים היום. הסיפור שמספרת נינתה מיוחד במינו ויקר ערך. עשרות שנים לאחר המעשה, הסיפור משיב לקורבן פנים, שם, ודמות. כך הופך מספר בסטטיסטיקת המוות לאדם - אסתר. הסיפור עוטף אותה ברוך ועדינות אין קץ. הוא מלווה אותה בדרכה ואינו מסתיר את הקץ. הוא מותח את הזמן שנותר לה ורומז על הדברים שלא ניתן לפענח עוד, שכבר לא ניתן לקרוא, על ה'אולי'.

אנו שנולדנו אחרי התקופה הזו, ושארית הפליטה, נאלצים להסתמך גם על כושר הדימיון משום שנחוצים לנו יותר ממספרים ועובדות, כדי להזכיר ולהתאבל. משום שאנו חפצים להבין את מהותנו, מאין באנו ומי צעד כאן לפנינו.

העדות הספרותית, כך נראה לי, היא שיצרה את תנאי הסף לקיומה של תרבות הזיכרון העכשווית שלנו. מול כל ההתנגדויות היא התריסה בנו את הזיכרון של באבי יאר והצליחה לחולל את מה שספרי ההסטוריה בגרמניה, ברוסיה ובאוקראינה, לרוב, מתקשים לעשות עד עצם היום הזה: היא יצרה חלל לזיכרון והנצחה משותפים.

את הידוע לנו היום על באבי יאר אנו חבים לכל אלה שהכניעו את אי-הרצון לדעת, את המזעור והזילזול, כן – לאלה שהביסו את השתיקה בתקופות שונות בארצות שונות ואיש איש בדרכו שלו. ברצוני לציין לשבח אדם אחד במיוחד: יבגני יבטושנקו, היה האיש ששבר בשנת 1961 את קשר השתיקה שהטילה ברית המועצות סביב הרצח שביצעה במו ידיה ביהודי המדינה.

הגיא באבי יאר, הנו גיהנום יחיד במינו. עד לנסיגת הוורמאכט מקייב בדצמבר 1943 נותר הגיא אתר להוצאות להורג. באבי יאר היה לקבר אחים לא רק עבור יהודי קייב, אלא גם לרובבות שבויי מלחמה סובייטיים, חולים פסיכיאטריים, בני סינטי ורומה וחברי התנועה הלאומית האוקראינית.

אלה כולם נפלו קורבן לשאיפת ההשמדה הנאציונל-סוציאליסטית – שאיפת הכחדה שלא הסתפקה בהריגה, שכן אפילו זיכרם של הקורבנות היה חייב להמחק. כאשר הצבא האדום התקרב לקייב בשנת 1943 ציוו הגרמנים על שבויי המלחמה הסובייטיים לחפור ולהוציא את הגויות בבאבי יאר, לשרפן ולטחון את שרידי אפרן. רק לאחר נסיגת הגרמנים מקייב פסקו הרציחות וטשטוש העקבות.

טבעה הפושע של מלחמת החורמה האידאולוגית-גזענית במזרח אירופה נחשף לעיננו במלוא התגלמותו. אין כדוגמת ההרס והחורבן שחוללה מלחמה זו באוקראינה. הכובש הגרמני אף גייס אוקראינים לאומניים ככוחות שיטור עזר. כאן – כמו במדינות השכנות לאוקראינה היום – הייתה מלכתחילה מטרת המשטר הנאציונל-סוציאליסטי לא רק לכבוש מדינות זרות, אלא לרצוח קבוצות אוכלוסייה שלמות.

בעומדנו מול תהום השואה אנו מדברים על סבל שמילים אינן יכולות להביע, ואנו הגרמנים מדברים על אשמה בל-תתואר. אנו מביטים לעומק התהום וראשנו מסתחרר. אנו חוששים כי התהום – בעקבות אמרתו של ניטשה – גם היא מביטה בנו. אולם, זאת למדנו ולא נשכח: לא ניתן לרדת לשורשה של האשמה הגרמנית או ההסטוריה המשותפת ולהמנע מלהביט לתהום הזו.

אנו חייבים להביט למען הקורבנות, אך גם למען ההווה, ולמעננו. את הגיא בבאבי יאר ניתן למלא בעפר ולסתום את הגולל על פיו, כפי שאכן עשו באופן מילולי, אולם הזיכרון תמיד יצוף ויפלט את דרכו.

לתת לזיכרון זה מקום, משמעו להנציח את האנשים שמתו כאן ולא רק את עצם השתייכותם לקבוצה, לדת או למפלגה. משמעו לזכרם גם כחברים והשכנים שהיו. אחריותנו היא להפוך את המספרים והטורים בתכנית ההשמדה של המשטר הנאציונל-סוציאליסטי לבני אנוש, לפרטים.

ככל שנשכיל לעשות זאת, נוכל גם לזכור יחדיו. דבר הנחוץ לנו *בדחיפות*, משום שההיסטוריה שעליה מדובר היא היסטוריה משותפת. האנשים שנרצחו מידי גרמנים בבאבי יאר היו יהודים, אוקראינים, רוסים ופולנים. אנו הרוצים להבין כיצד ייתכן שאבותינו וסבינו היו לרוצחים, או להבדיל, לקורבנות, זקוקים אחד לשני היום. רק יחד נמצא תשובות לשאלותינו. אין זה נאום הטוען בזכות

טישטוש האחריות אלא קריאה לחקר משותף וחוצה גבולות. חקר אשר אינו מתפתה לאופנות האחרונות שמגמתן לחפש את האמת דרך המשקפיים הלאומיים .

במכלול הידע שלנו אודות רצח היהודים ההמוני, חייב להשמר לבאבי יאר מקום של קבע בתודעת הזיכרון שלנו. אושוויץ הינו סמל לקטל במחנות ההשמדה. באבי יאר מסמל את מה שקדם לרצח המתועש: הריגת רבבות רבות באמצעות ירי. חלק מראיית ההסטוריה שלנו על תהומותיה היא גם ההודאה בכך שצבא הוורמאכט היה שותף בולט לפשעים שבוצעו ולא רק יחידות מיוחדות שעסקו במעל. זמן רב עבר, רב מדי, טרם חילחלה תובנה זו בגרמניה.

ההתמודדות עם ההיסטוריה שלנו, ההעזה לראות את העובדות, אי-ההתחמקות מאשמתנו וכישלוננו, הנו תהליך חובק דורות שהטביע את חותמו על גרמניה וממשיך לתת אותותיו עדיין, גם בחלוף שנים כה רבות לאחר תום המלחמה. מתוך המודעות הזו אנו חוזרים ופונים שוב ושוב לחסרי האונים שהיו אז, או הינם היום קורבנות, חשופים לאי-צדק, למצוקה ורדיפות. חשוב לי במיוחד להפנות בהקשר זה, את תשומת הלב לאוקראינה כיום.

מאז תום המלחמה הקרה מזכירים לנו האוקראינים כי מקומם שמור בתולדות אירופה. הם מזכירים לנו כי מגיע לאוקראינה, בימינו ובעתיד, מקום כעם ריבוני במשפחת העמים החי במדינה שיש לכבד את שלמותה הטריטוריאלית. אנו חוונו את האוקראינים כמי שיכולים לו לאתגר, אתגר החרות, הדמוקרטיה וערכי חוק ויושרה. וככאלה הם חלק מקהיליית הערכים האירופית שלנו. למדנו רבות על אוקראינה כאומה בדרך זו התוודענו להיבטים מסויימים של תפקידנו ואחריותנו.

ייתכן שמגפת הרעב, הולודומור, עם אין ספור קורבנותיה, נחקקה בזכרון הקולקטיבי של עמכם עמוק יותר מאשר פשעי באבי יאר. אולם אני, כנשיא גרמני הניצב כאן, מזועזע ואבל עד עמקי נשמתי שוב ושוב לנוכח הפשעים המזוויעים של גרמנים אחרים בזמנים אחרים. ועם זאת מתרחש כאן משהו נוסף: מבטי על העבר מאפשר לי להישיר מבט להווה. בעודי מרכין ראש מול הקורבנות של אז, אני מתייצב לצידם של כל המתריעים היום על אי-צדק, המסייעים לנרדפים והפועלים ללא הרף למען זכויות האדם של אלה מהם נשללות זכויות יסוד אלה.